Kapinyno medžiaga rodo, kad žmonės čia buvo laidojami nuo XI iki XVII—XVIII a. Nuo XI a. pradžios iki XIV a. mirusieji buvo laidojami sudeginti. Nuo XIV a. pabaigos mirusieji turėjo būti laidojami jau nedeginti. Tačiau ir XIV—XV a. datuojamų daiktų tarpe yra apdegusių. Jie rodo, kad dar ir tuo metu dalis mirusiųjų buvo laidojami sudeginti. Kuriam konkrečiam laikotarpiui skirtini žirgų kapai, sunku pasakyti, nes tiek sudegintų žmonių, tiek žirgų ir pagaliau XIV a. pabaigos žmonių griautiniai kapai daugiausia suardyti, kasant duobes XV—XVIII a. kapams.

PAKALNIŠKIŲ KAPINYNO (SAKIŲ RAJ.) TYRINĖJIMAI 1971 M.

JUOZAS ANTANAVIČIUS

Pakalniškių kapinynas yra kairiajame Nemuno krante, apie 2,5 km į šiaurės rytus nuo Gelgaudiškio, kalvoje. Centrinė kapinyno dalis išardyta, imant smėlį. Kapinyną 1963, 1964 ir 1966 m. tyrinėjo Kauno Valstybinis istorijos muziejus. Tada buvo ištirtas 1090 m^2 plotas, kuriame aptikta 20 sudegintų žmonių kapų ir 131 žirgo griaučiai[1].

1971 m. birželio mėn. Kauno Valstybinis istorijos muziejus tęsė kapinyno kasinėjimus, nes ir po 1966 m. tyrinėjimų iš čia smėlį tebevežė Šakių miškų ūkis, Gelgaudiškio keramikos gamykla ir kitos organizacijos bei įmonės. Taigi šis įdomus ir vertingas kapinynas buvo toliau ardomas.

1971 m. ištirtas 395 m^2 plotas ir aptikti dar 26 kapai. Iš jų du yra sudegintų žmonių kapai, o kiti 24 — žirgų griautiniai. Be to, aptikta žmonių deginimo vieta, kurios ištirta 150 m^2 plotas.

Žirgai palaidoti pailgose duobėse galvomis į pietvakarius. Duobės jiems buvo kasamos vienu galu gilesnės, nes dažnai žirgo priekinė dalis gulėjo 15—30 cm žemiau nei užpakalinė. Duobių gylis 60—130 cm. Kapuose palaidota daugiausia vienas žirgas. Tik kapuose Nr. 1, 10, 14 buvo palaidota po du žirgus. Kapo Nr. 6 duobėje rasti penkių žirgų griaučiai ir beveik visi suardyti. Griaučių padėtis kapuose analogiška ankstesniais metais aptiktiems žirgų griaučiams. Devyniuose kapuose žirgai pa-

[1] **J. Antanavičius,** Pakalniškių senkapis. — „Mokslas ir gyvenimas", 1964, Nr. 3, p. 31—32. **К. Габрюнайте,** Локальное подражение раннесредневековых шлемов русского типа в Литве. — Acta Baltico-Slavica, II, Białystok, 1965, p. 115—133. **R. Volkaitė-Kulikauskienė,** Ankstyviausiųjų šalmų Lietuvoje klausimu. — Lietuvos TSR MA darbai, serija A, t. 2(19), 1965, p. 59—71. **J. Antanavičius,** X—XIII a. žirgų kamanos iš Pakalniškių. — Kraštotyra, 1969, p. 103—109.

laidoti kniūpsti, viename — ant dešiniojo šono. Kitų kapų griaučių padėties buvo neįmanoma nustatyti, nes kapai buvo suardyti.

Žirgai palaidoti su apranga. Kiekvieno žirgo nasruose rasta geležiniai žąslai, daugiausia dvinariai su geležiniais įvairių formų skersinukais. Kape Nr. 10 rasti geležiniai žąslai su žalvariniais skersinukais. Dveji žąslai buvo su kauliniais skersinukais. Karčiuose ir uodegose įsukta po vieną, dvi ir tris žalvarines įvijas arba žalvarines įvijines skardeles. Kamanų diržai buvo papuošti geležiniais arba žalvariniais apkalais ir žalvariniais žvangučiais. Trijuose kapuose, ties kaukolės viršugalviu, aptikta po vieną gintarinį karoliuką, o kape Nr. 15 žirgui po kaklu buvo paristas geležinis skambalas.

Pačią gausiausią ir įvairiausią radinių grupę žirgų kapuose sudaro balno kilpos. Dauguma rastųjų kilpų yra siauru lankeliu (tuo tarpu ankstesniais metais rastųjų kilpų lankelis plokščias). Pagal paminą balno kilpų skirtinos dvi grupės: kilpos tiesia pamina, kurių yra dauguma, ir kilpos išgaubta pamina. Labai įvairiai kilpos pritvirtintos prie diržo. Vienų lankelis viršuje išplotas į keturkampę plokštumą su iškirsta keturkampe skylute. Tai labiausiai paplitusi Lietuvoje kilpų forma ir pritvirtinimo prie diržų būdas. Rastos keturios kilpos, kurių skylės diržui įverti išlenktos iš to paties lankelio. Tokiu būdu darant skyles diržui, kilpa įgauna aštuoniukės formą. Jų Lietuvoje iki šiol žinoma 13 egzempliorių. Septynios šios formos kilpos rastos Veršvų kapinyne, viena Viešvilės (Jurbarko raj.) ir viena neaišku, kur rasta, laikoma Valstybiniame istorijos muziejuje. Šios formos balno kilpos pirmiausia atsiranda pietų Sibire[2]. Iš čia jos paplinta Altajuje[3], Europoje jos žinomos nuo VI m. e. a. (Böleske kapinyne, Vengrijoje)[4]. Vengrijoje jų randama ir VII, VIII a. kapinynuose. V. Gaerte Rytų Prūsijoje rastąsias šios formos kilpas taip pat laiko ankstyviausiomis[5].

Rasta 10 kilpų, kurios prie diržo pritvirtinamos geležiniu apkalu. Yra ir kitokių diržo įvėrimo būdų. Kaip ir ankstesnių metų tyrinėjimuose, 1971 m. rastų kilpų lankelis kartais inkrustuotas sidabru.

---

[2] **С. В. Киселев,** Древняя история южной Сибири, Москва, 1951, стр. 291.

[3] **В. П. Левашова,** Два могильника киргизхакасов. — Материалы и исследования по археологии СССР, № 24, Москва, 1952, рис. 5, 45, 50.

[4] **J. Hampel,** Altertümer des frühen Mittelalters, t. III, lent. 241—243.

[5] **W. Gaerte,** Urgeschichte Ostpreussens, Königsberg, 1929, p. 432, pav. 278:6.

1971 m. tyrinėjant kapinyną, po 0,5—2 m storio smėlio sluoksniu aptikta žmonių deginimo vieta, kurios dalis suardyta, imant smėlį. Tačiau ir išlikusi dalis apima didesnį kaip 400 m^2 plotą. Ištirta šio ploto 150 m^2. Čia aptiktas 30—75 cm storio juodos žemės sluoksnis, susimaišęs su sudegusiais kauliukais, smulkiais angliukais, pelenais, suodžiais bei įvairiais dirbiniais. Šiaurės rytinėje dalyje po šiuo juodos žemės sluoksniu aptikta keletas žirgų kapų. Tai rodytų, kad žmonės toje vietoje buvo deginami, jau pamiršus žirgų kapus.

Ištirtoje laužavietės dalyje rasta įvairios paskirties ir skirtingo laikotarpio dirbinių. Dalis jų šiek tiek apdegę, kiti beveik susilydę. Gausiausią laužavietėje rastų dirbinių dalį sudaro papuošalai. Tai žalvarinės pasaginės segės stilizuotomis gyvulinėmis galvutėmis, paplatintais, aguoniniais, pumpuriniais bei cilindriniais galais. Rasta keletas lietinių žalvarinių apskritų segių, padarytų iš plonos skardelės, geležinių ietigalių, kurių vienas yra profiliuota plunksna, kitas — nukaltas iš raštuoto damaskinio plieno. Iki šiol damaskinio plieno ietigaliai aptikti daugiausia šiaurės vakarinėje Lietuvos dalyje. Pakalniškiuose rastasis rodo, kad jie buvo pažįstami ir kitose Lietuvos srityse.

Iš darbo įrankių rasta geležinių peiliukų, molinių verpstelių. Be to, aptikta nemaža puodų šukių fragmentų. Be papuošalų, darbo įrankių ir ginklų, ištirtoje laužavietės dalyje rasta ir žirgo aprangos reikmenų, žalvarinių įvijų fragmentai, pavienių žalvarinių žvangučių, vienas geležinis botkočio apkalas bei geležinių sagčių. Neaišku, ar žirgo aprangos reikmenys į laužavietę pateko iš suardytų kapų, ar žmonės laužavietėje buvo deginami kartu su žirgais.

Nors kapinynas dar nebaigtas tyrinėti, tačiau jau sukaupta daug įdomios ir gana įvairios medžiagos. Turima medžiaga leidžia teigti, kad šioje vietoje buvo laidojama nuo V iki XIV a. pabaigos. Žmonės nuo pat V m. e. a. iki XIV a. buvo laidojami sudeginti su įkapėmis. Jie buvo deginami laužavietėje, ir tik iš laužavietės surinkti palaikai pakasami greta laužavietės, kapinyne. Kuriam konkrečiam laikotarpiui skirti žirgų kapus, dar sunku pasakyti. Gal tolesni tyrinėjimai suteiks medžiagos ir žirgų kapų chronologijai nustatyti.